

A komi népnév etimológiájához

A magyar *him* szóval egyeztetett manyisi *xum* 'férfi' szónak¹ rokonnyelvi megfelelői a 'zürjén' jelentésű *komi* szó (amely tehát ered. a. m. 'ember') és az e nép udmurt-nyelvi *sara-kum* 'Syrjäne' nevének második tagjában jelentkező udm. *kum*. Ez a *sara-kum* eddig csak WIEDEMANN szótárából ismeretes. Annál fontosabb tehát, hogy most ezt a szót egy másik adattal is meg tudjuk erősíteni. Ez a másik adat nem is új adat, mert tkp. ezelőtt is jól ismertük, de értelmét, jelentését félreismertük.

MUNKÁCSI az udmurt *vi džji* 'tő, gyökér; nemzetség, törzs, nép, faj, származék, ivadék' szó alatt (VotjSz. 658) a következő összetételt is említi: *S viži-kum*, *Mal viži-kumji* és ezt így értelmezi: 'rokonság, komaság; nemzetség, család; — Verwandtschaft, Freunde, Familie, Geschlecht'. Az összetétel második tagját az orosz eredetű udm. *kum* (WIED.), *kumaj* (S), *Mal kumji* 'koma; Gevatter' szóval azonosítja és az idézett összetételt a *kum* címszó alatt is közli, mégpedig 'rokonság-komaság; — Verwandte, Freunde' fordítással.

Az összetételnek a 'koma' jelentésű szóval való összekapcsolásán és ilyen alapon való értelmezésén ('rokonság-komaság') nem akadtunk fenn, pedig már az összetétel használatának megvilágítását szolgáló és u. o. (658. l.) idézett példák is gondolkodóba ejthettek volna. MUNKÁCSI első példája egy régiebb tankönyvből való: *Avraam keltiz ataj-jurtsä-no viži-kumzä-no* 'Авраам оставил род и отечество', szószerint azonban: 'Ábrahám elhagyta atyja házát (MUNK.: 'szülői házát') és nemzetségét (családját)'. Az udm. szövegben bizonyosan az *ataj-jurtsä* felel meg az отечество ('hazáját') szónak, de ebben az esetben a *viži-kum* jelentése csak род ('nemzetség') lehet. MUNKÁCSI másik példája egy imából való: *džetš viži-kumijän šinj-junji šot, Inmarä!* 'jó rokonsággal add, hogy ehessen, ihassam, Inmarom!' (MUNK. VotjNépk. 158.) Az ehhez a szöveghez csatlakozó jegyzet szerint *viži-kumji* jelentése 'родственник', vagyis 'rokon, atyafi'.

Ha most a meglehetősen nagy számban följegyzett imákat és egyéb szövegeket nézzük, ahol arról van szó, hogy kik jöttek össze imádkozni, áldozni, kikre kérnek áldást stb., akkor azt látjuk, hogy a családon, rokonságon, atyafiságon kívül rendszerint a szomszédokat, vagy általában a (jó) népet, a (jó) embereket emlegetik, de sem a rokonságnak, sem az ismerősöknek sorában a komákról külön sehol sem történik említés, annak pedig, hogy a rokonságot a komákról nevezték volna el, a permi nyelvekben semmi nyoma nem található. Lássunk néhány ilyen, az egybegyűlteket vagy együvé tartozó-

¹ L. SZINNYEI: NyH⁷, 144; MARK: Festschrift til J. Qvigstad 152; TOIVONEN: FUF. XXII, 143; ZSIRAI: Fgr. Rok. 208; NÉMETH: NyK. XLVII, 69; BÁRCZI: SzófSz.; stb.; — de l. SETÄLÄ: NyK. XXVII, 76, Verw. 88, 104; PAASONEN: Beitr. 14, 53.

kat összefoglaló felsorolást. *Ďžěts buskelen, Ďžěts semjaen* 'mit guten Nachbarn, mit einer guten Familie' (WICHM.: VotjSprachpr. I, 143); *ešen d'aren, buskelen karendasen* 'mit der Familie, den Nachbarn und Verwandten' (u. o. 122); *buskelzä, agaj-venhossä, rothazä-no perto* 'sie führen auch die Nachbarn; die Brüder und Verwandten hinein' (MUNK.: MSFOu. 102. köt., 16. l.); *Ďada, mämä, peres agajjos, anajjos, pinaljos, var-mumi, varmajj, ti-no tšuz-murtjos, ti-no peres iskavinjjos, ti-no kin-kä, vitškä-votškä votšnadj-ik* — *mon nimn-tulin vandäs ug tokj* 'Grossvater, Grossmutter, alte Oheime, Tanten, Junge, Schwiegermutter, Schwiegervater, auch ihr, Vettern, auch ihr, alte Verwandten, auch ihr alle (eig. wer immer), alle insgesamt, sämtliche — ich kenne euch nicht alle dem Namen nach' (u. o. 127).

De vajjon egyáltalában jelenthetné-e a *viži-kumi* ezekben a szólásokban azt, hogy 'nemzetség (v. család) és koma (v. komaság)'?

A *viži-kumzä, viži-kumijän* nem mellérendelő összetétel! Mellérendelő összetétel esetén rendszerint mindkét tag kapja a ragot (pl. *nijän-pijän* 'gyermekkel', *jozän-kalikkän* 'nemzetséggel, néppel', *kijäz-pidäz* 'kezet, lábat' MUNK.: VotjNépk. 162, 158, stb.), és csak kivételesen van csupán a második tag végén a rag (l. LEWY: Zur fiugr. Wort- und Satzverbindung, 34, 42).

Mellérendelő összetétel pl. u d m. *kiz rodhao vižijo med luom-i* 'wenn wir zu einem weit ausgebreiteten Stamme würden!' (WICHM. i. m. 152; tkp. 'rokonságú-törzszű, rokonságú-nemzetségű'), *k o m i red-vuž* 'rokonság' (*red* < or. pod 'nem, nemzedék...', *vuž* 'gyökér'; *redej-vužjei orde* 'rokonságomhoz-nemzetségemhez', de így is: *red-vužse* 'rokonságát'; l. Nyr. LXII, 40), a *m a n y s i rütä-vosä* 'rokonsága, ivadéka' (MUNK.: VogNépkGy. IV, 144; a *manysi* kifejezés < *komi red-vuž*), a *magyar tősgyökerez*, a *mari tünžäyë-šoššäyë* 'tövét is, gyökerét is; mit Stumpf und Stiel' (WICHM.: MSFOu. LIX, 354) (l. Nyr. LXII, 39—40). Ilyen talán a *chanti Ni rötän kähññ* 'derjenige, von dem noch Verwandte leben', *röttä kähñ* 'ohne Angehörige, wer keine Verwandten hat' (KARJ.-ToIV. 395), ahol a második tag talán azzal a *nizjami kähñ* szóval azonos, melynek jelentése 'das untere Ende der Beilklinge (nach dem Stiel hin)' (KARJ.-ToIV. u. o.), ahol tehát ez a szó helyettesíti a fent idézett összetételek 'tő, gyökér' jelentésű szavát.

A *viži-kum* azonban, mely mindig csak második tagján veszi fel a ragot (l. még lent is), nem lehet mellérendelő összetétel, hanem nyilván csakis alárendelő, mégpedig birtokos jelzős összetétel. Nem jelentheti tehát azt, hogy 'családja és komasága', hanem legfeljebb azt, hogy 'családja (nemzetsége) (azaz: családjának, nemzetségének a) komája (komasága)'.

Igen ám, csak hogy semmiképpen nem akarhatja az udmurt ezzel a kifejezéssel azt mondani, hogy pl. „Ábrahám elhagyta családját komaságát, hanem azt, hogy „elhagyta családját, nemzetségét magát“. Világos tehát, hogy a *kumi* jelentése itt 'nép, emberek'; fenti példáinkban tehát: 'Ábrahám elhagyta nemzetsége népét', — 'jó nemzetségem népével, embereivel együtt hadd ehessen, ihassam!'.

Felfogásunkat — úgy látom — igazolja egy harmadik példa, amelyben WICHMANN jegyezte fel ezt a fordulatot: *pesatai, babaï, atai, anai, viži kumijjos karendasjos* 'Grossvater, Grossmutter, Vater, Mutter, alle Verwandten unserer Familie' (i. m. 126). WICHMANN már nyilván birtokos összetételnek veszi a kifejezést, bár — úgy látszik — talán ő is 'komaságnak, rokonságnak' értette a *kumijjos* szót.

Ismeri szavunkat az 1942-ben megjelent Русско-удмуртский словарь is; ott az orosz родной 'rokon' szó udm. megfelelője *tšijži-viži* és *viži-kumj*, az orosz родня 'rokonság, rokon' szó fordítása pedig udm. *rodna*, *tšijži-viži* és *viži-kumj*. (A *tšijži-viži* kifejezést WICHMANN is ismeri: *tšijži-viži* 'Geschlecht, Stamm'; I. FUF. XI, 174.)

Az udm. *viži-kumj* szólásban tehát a *kumj* szó nem 'komát', hanem 'ember' jelent. (Jelentése ugyanaz, mint pl. a chanti Trj. *p'ötš* 'Familie, Familiennamen' szóból alakult *p'ötškō* 'Mann, der denselben Familiennamen wie ich hat', 'əi *p'ötš iāχ* 'yksisukuiset, joilla on yksi sukunimi, yhteen sukuun kuulumat'; I. KARJ.—TOIV. 751). A *viži-kumj* egyesszám ugyan, de — éppúgy, mint ahogyan fenti példáinkban is megfigyelhettük az egyes számnak ilyen használatát (pl. *buskelen* 'mit Nachbarn, szomszédokkal') — itt gyűjtő értelemben 'emberek, nép' a jelentése.¹

Az udm. *kumj* 'ember' szó elavult, és ezért a nyelvérzék az orosz eredetű *kum* 'koma' szóval azonosítja, különösen, minthogy a jelentése is ideillőnek látszott. Innen ered MUNKÁCSI közlőjének is a téves magyarázata, és ezért fogtuk fel mi is a szót 'koma' jelentésűnek. De ennek az összekeverésnek lett az eredménye az is, hogy az 'ember' jelentésű szó most már nemcsak *kumj* (WICHMANN MU *kumj), hanem *kum* alakban is szerepel (a *sara-kum* és a *viži-kum(zä)* összetételekben).

Az itt tárgyalt adatok azért is fontosak, mert a *komi* szónak pontosan megfelelő udm. *kumj* alak egyúttal megmagyarázza azt a feltűnő jelenséget, hogy a végmagánhangzós *komi* szóval szemben az udmurtban (a *sara-kum* második tagjában) mássalhangzós végű alakot találtunk. „Sokkal feltűnőbb — írja LAKÓ „A permi nyelvek szóvégi magánhangzói“ c. értekezésének 53. lapján —, hogy a zürjének nemzeti neve is szóvégi -i-jével teljesen elüt az eddigiekben előadott hangtörvényszerűnek tartható alakulásoktól. A votják *kum* alakot tartva szem előtt, csakis *kom volna várható.“ A két szónak egymáshoz való viszonya tehát tisztázódott: szavunk mind a két permi nyelvben magánhangzón végződik. (De l. még LEHT.: Abl. 53, UOT.: Chrest. 102.)

Ami végül MUNKÁCSinak 'koma' jelentésű udmurt *kum* szavának *kumj* és *kumaj* alakjait illeti, a *kumj* 'koma' vagy helytelen kikövetkeztetés a félreértett *viži-kumj* összetételből, vagy pedig a hasonló alakú, elavult 'ember; nép' jelentésű *kumj* szóval való keveredésnek az eredménye (de vö. pl. chanti Kr *ku-mä*, Ni *kü-mä* stb. 'күм, кума; Pate, Patin' KARJ.—TOIV. 403; éppígy AHLQV. *kuma* 'Pate, Gevatter; күм, кума'); a *kumaj* pedig az *ataj* 'apa' (*kum-ataj* 'keresztapa'), *anaj* 'anya', *atekaj* 'atyuska', *apaj* 'néne' stb. hatására kapta -aj végződését (vö. fenti példáinkat: *pešataj*, *babaj*... WICHM.: i. m. 126; l. még MUNK.: UF. V, 115—117, WICHM.: TLP. 36, 40.).

FOKOS DÁVID

¹ Az egyesszámnak ilyen használatára vonatkozólag l. pl. RÄSÄNEN; JSFOU. L/7, 4; FOKOS: Magyar Figyelő 1934, 3—4. sz., 33 skk., FUF. XXIV, 299, Néptanuln. Egyesület Évkönyve 1944, 45—7; RAVILA: FUF. XXIII, 49 skk. stb., az udmurtra vonatkozólag pedig különösen MUNKÁCSI: MSFOU. 102. köt., 631. l.